

276. Aho, Tuula: Euran Luistarin ja Köyliön Köyliönsaaren kalmistot käsityön kuvastajina rautakaudella. 16.2.1989.
277. Uotila, Riitta: Janakkalan rautakautisen asutuksen luonne ja kehitys. 23.2.1989.
278. Laukkanen, Outi: Ahvenanmaan kulttuurikontaktit vanhemmalla ja keskisellä rautakaudella. 2.3.1989.
279. Rajala, Ulla: Kvatsiterien käyttöjäljet - käyttöjälkitutkimusmenetelmien soveltamisesta Turun Niuskalan Kotirinteen vuoden 1987 kvartsiaineistoon. 9.3.1989.
280. Norr, Matti: Loimaan seudun kivikautinen löytöaines ja sen tulkinta. 16.3.1989.
281. Aikko, Desiree: Rautakauden naisen asema esineistöön ja erityisesti kaksoishautojen valossa Länsi-Suomen alueella. 13.4.1989.

Turun yliopisto
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Suomalainen ja vertaileva arkeologia
Proseminariesitelmä 16.2.1989
Tuula Aho

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
2. LUISTARIN JA KÖYLIÖNSAAREN KALMISTOT	2
3. HAUDOISSA ESIINTYVÄT KÄSITYÖLÄISTEN TYÖKALUT JA NIIDEN TULKINTOJA	
3.1. Puutyö	4
3.2. Tekstiilityö	7
3.3. Savenvalanta	9
3.4. Metallityö	10
4. KÄSITYÖLÄISEN ASEMA YHTEISÖSSÄÄN HAUTOJEN JA ANTIMIEN PERUSTEELLA	11
5. LOPPUKATSAUS	14
LÄHDELUETTELO	15
LIITTEET	

1. JOHDANTO

Työn tavoitteena on esitellä rautakauden käsityötä Luistarin ja Köyliönsaaren kalmistojen hauta-antimien valossa. Tarkoituksena on myös pohtia millainen asema käsityön tekijällä mahdollisesti on ollut yhteisössään sen perusteella mitä hauta-antimet ja -rakenteet paljastavat vainajasta. Hauta-antimien osalta on käytetty sekä valmiita tuotteita että työvälineitä käsityötä hahmoteltaessa. Puutyön osuus on korostunut, koska molemmista kalmistoista löytyi puutyövälineitä ja muu käsityöhön viittaava aineisto oli vähäisempää.

Esitelmä perustuu kirjallisiin lähteisiin. Päälähteinä ovat Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilanderin kolmiosainen 1982 julkaistu teos Luistarin kalmistosta ja Nils Cleven Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulo I, joka ilmestyi 1943. Molemmat kirjoittajat ovat seikkaperäisesti kuvailleet kalmistojen löytöjä ja tulkinneet niitä, sekä hahmottaneet merovinki- ja viikinkiaikaisia yhteisöjä löytöjen perusteella. Kirjoissa on myös runsaasti kuvamateriaalia esineistöstä.

Arkeologisen kirjallisuuden lisäksi on käytetty kansatieteellisiä teoksia ja julkaisuja lähinnä puukäsityön työvälineiden tunnistamiseen ja niiden käyttötarkoituksen selvittämiseen. F.M. Karrakoski, Kustaa Vilkuna ja Unto Salo ovat kirjoittaneet puuastioiden teossa tarvittavista työkaluista ja tuotteista. Samalla he ovat käsitelleet esihistoriallisen ja historiallisen ajan yhteyttä esinemuodoissa.

Luistarin kalmistosta oli 80-luvun alussa vasta puolet tutkittu, joten kokonaiskuvaa kalmistosta ei vielä ole. Joskin puusepän hauta oli vaiheessa V I, joka Lehtosalo-Hilanderin arvion mukaan on jo kokonaan kaivettu. Monipuolisesta kuvamateriaalista huolimatta kuvien käyttö oli jonkin verran hankalaa, koska esineet on kuvattu vain yhdestä suunnasta ja valokuvien taso on osittain huono.

Tässä työssä on käytetty ammattinimityksiä puuseppä, kutoja ja savenvalaja myös henkilöistä, joiden voidaan ajatella tehneen käsitöitä puoliammatillisesti tai ilman taloudellista korvausta oman perheen käyttöön.

2. LUISTARIN JA KÖYLIÖNSAAREN KALMISTOT

Luistarin kalmisto löydettiin keväällä 1969 viemäritöiden yhteydessä. Tutkimuksia tehtiin 1969-72, -77 ja -79 (Lehtosalo-Hilander 1982a,7-8) ja niitä on edelleen jatkettu 80-luvulla. Luistari sijaitsee Euran Kauttuan kylässä ja lähistöllä on useita muita osittain samanaikaisia ruumiskalmistoja kuten Lauhianmäki, Pappilanmäki ja Käräjämäki. Kalmistot ovat keskittyneet Pyhäjärvestä laskevan Eurajoen varrelle. Kauttuan pieni linnavuori on noin kilometrin päässä Luistarista. Rautakautisia asuinpaikkoja ei ole paikallistettu muita kuin Vähä-Vaheen asuinpaikka. (Lehtosalo-Hilander 1982a,7; 1982c,59.)

Kalmisto on arvioitu noin 4000 m² laajuiseksi, josta 1979 oli kaivettu lähes puolet. Hautoja oli siihen mennessä tutkittu 421 kpl, joista 182 sisälsi hauta-antimia. (Lehtosalo-Hilander 1982a,8,13.) Varhaisimmat ruumishautaukset ovat merovinkiaikaisia. Lehtosalo-Hilander on jakanut merovinkikauden jälkeisen ajan viiteen periodiin: V I 800-880, V II 880-950, V III 950-1000, V IV 1000-1070 ja FP 1070-1130. (Lehtosalo-Hilander 1982b,173,184-188,190.)

Kalmistossa oli, epävarmasti tunnistetut hautaukset mukaan laskien, 68 miesten, 64 naisten ja 33 lasten hautaa, joiden määritys tehtiin esineiden perusteella. Täysin löydöttömiä hautoja oli 40 kpl; useissa haudoissa oli kuitenkin vain rautakuonaa tai muuta vastaavaa antimena. (Lehtosalo-Hilander 1982a,13.) Haudoissa oli viikinkiajalla jäänteitä kotieläimistä kuten koirista, lehmistä, lampaista ja vuohista (Lehtosalo-Hilander 1982c,

29-30). Joidenkin miesten, naisten ja lasten hautojen päälle oli asetettu erilaisia kivikonstruktioita niiden merkitsemiseksi. Varsinkin vaiheessa V II kivrakennelmia käytettiin paljon. (Lehtosalo-Hilander 1982a,21-24; 1982c,22.) Useimmissa löydöissä haudoissa oli merkkejä puurakenteista (113 kpl), jotka luultavasti olivat olleet arkkuja tai kammioarkkuja (Lehtosalo-Hilander 1982a,30-35).

Köyliönjärven keskellä sijaitsevassa Köyliönsaarella on tutkittu kolme ruumiskalmistoa, joista A- ja B-kalmistot ovat mero-vinkiaikaisia ja C-kalmisto viikinkiajalta. 1933-34 tutkittiin A-kalmisto 179 neliömetrin laajuudelta. Kalmistossa oli 21 ruumishautaa ja yksi polttohautaus, joka oli samanaikainen kuin ruumishautauksetkin. Viisi hautaa oli ilman antimia, näistä kaksi oli lasten hautoja. Miesten hautoja oli 11 ja naisten kuusi. Muutamista haudoista löytyi merkkejä puurakenteista ja yhden haudan päällä oli kivilatomus. Lähes kokonaan maatuneita eläinten jäänteitä oli neljässä haudassa. (Cleve 1943,15,18-20.)

B-kalmisto on saaren itäpuolella ja se tutkittiin 30-luvulla. Kalmistossa oli kuusi miehen ja kuusi naisen hautaa, lähes löydöttömiä oli neljä. Myös tässä kalmistossa oli merkkejä jonkinlaisista puurakennelmista hautojen sisällä. Hautojen päälle oli laitettu kiviä neljässä tapauksessa. Luultavasti kahdessa haudassa oli jäänteitä eläimistä. (Cleve 1943,36-38.)

Cleve on jakanut A-kalmiston kronologisesti kolmeen jaksoon: I 575-650/675, II 650/675-750 ja III 750-800/825. B-kalmiston haudat kuulunevat jaksoon II, 600-luvun jälkipuoliskolle. (Cleve 1943,175-176.)

Maanviljelyyn liittyvät työkalut eivät Luistarin kalmistossa olleet harvinaisia, mutta varsinaisia käsityöhön tarvittavia työvälineitä löytyi vähän. Sekä Luistarissa että Köyliönsaaren A- ja B-kalmistoissa oli puun työstöön ja tekstiilityöhön liittyviä työvälineitä. (Cleve 1943,193-195; Lehtosalo-Hilander 1982a,38.)

3. HAUDOISSA ESIINTYVÄT KÄSITYÖLÄISTEN TYÖKALUT JA NIIDEN TULKINTOJA

3.1. Puutyö

Köyliönsaaren ja Luistarin kalmistoista löytyneet puusepän työkaluiksi tulkitut esineet viittaavat lähinnä puuastiantekijään, joskin niitä on voitu käyttää muussakin puutyössä (Cleve 1943, 193-194). Suomesta on löytynyt puuastioihin viittavaa hartsitiivistettä ja astian yläreunan heloitusta (Kivikoski 1947, 21, 29; Salmo 1952, 415). Myös Luistarista ja Köyliönsaaren B-kalmistosta löytyi metalliheloja, jotka luultavasti ovat kuuluneet puuastioihin ja -rasioihin. Lisäksi Luistarin haudoissa oli jälkiä tuohiesineistä. (Cleve 1943, 43; Lehtosalo-Hilander 1982b, 84-85.)

Luistarin viikinkiaikainen miehen hauta 145 sisälsi seuraavat puusepän työvälineet: kirves, vuolin, luultavasti kavahöylän terä, kaksi kolmionmuotoista rautaesineitä ja hioinkivi (Lehtosalo-Hilander 1982a, 136-137). Nämä esineet olivat yhdessä kasassa, oletettavasti ne oli alunperin laitettu pussiin tai sidottu yhteen. Lisäksi kahdessa haudassa (147 ja 373) oli rautaiset taltan terät. Ehkä haudoissa 57 ja 373 olleet fragmentit ovat vuolimen teriä. (Lehtosalo-Hilander 1982b, 60-61; liite 1.)

Kolmesta Köyliönsaaren A- ja B-kalmiston haudasta löytyi työvälineitä puun työstämiseen. Haudassa A3 oli kokoelma puuastioiden tekoon tarvittavia työkaluja: kavahöylä, vuolin, uurrinpuukko, naskali ja kovel. Näiden lisäksi haudassa oli tavallinen työveitsi, jota on voitu käyttää puun työstöön. Haudassa B2 oli putkikirves ja samanlainen kavahöylän terä kuin A3:ssa, esineet olivat vierekkäin. Palokuoppahaudassa A1 oli raudanpalanen, joka voi olla myös kavan terä. (Cleve 1943, 21-23, 40, 193; liite 2.)

Hautoihin laitettut puutyökalut muistuttavat nykyisiä työkaluja (Salmo 1952,299; Werner 1981,42/viitaten Nyström 1978). Päätelmiä vaikeuttavat ruosteen aiheuttamat vahingot esineiden pinnalla ja puuosien puuttuminen (Werner 1981,41). Tekniikka on luultavasti ollut eri puolilla Eurooppaa melko samanlaista (Salo 1956,73). Samanlaisia yksinkertaisia perustyökaluja kuin hautalöydöissä on tullut esiin, on ollut myös historiallisen ajan vakkasuomalaisilla kimpiastioiden tekijöillä: haljinrauta, vyöveitsi, kavahöylä, ruklo, vuolin, uurrinpuukko ja koverruspuukko (Vilkuna 1935,184-187; Karrakoski 1936,134-138; liite 3).

Haljinraudalla halkaistiin pohja- ja sivulaudat pölkystä; esihistoriallisena aikana on voitu käyttää kirvestä tai jotain muuta isoa terää. Alkeellisemmän tavan mukaan astia ilmeisesti ensin koottiin ja vasta sitten höylättiin. Kavalla tasoitettiin astian ulkopintaa ja vuolimella sisäpuolta. Ruklolla oiottiin kimprien saumat. Uurrinpuukolla merkittiin kimpiastian pohjaurteen syrjät ja koverruspuukolla tai uurrepuralla poistettiin keskikohta. Vyöveitsellä halkaistiin vyövanteiden sisäpuolelta liika puosa pois. Puisia työkaluja olivat vyövedin ja tulkit, joilla mitattiin kimmien oikea kaarevuus. Kairalla, jossa on nelikulmainen rautapiikki, väännettiin kimmien saumaan pieni reikä. Reikiin laitettiin salavaarnat, jotka tukivat astian rakennetta sitä valmistettaessa. Kovelinta käytettiin lusikoiden ja pakka-astioiden kovertamiseen. (Vilkuna 1935,184-187; Karrakoski 1936,134-138; Salo 1956,38-42.)

Suomesta rautakautisia työkaluja on löydetty vain muutamasta haudasta. Niiden on kuitenkin täytynyt olla yleisempiä. Useampien terien kokonaisuuksia on löydetty Eurasta, Köyliöstä, Sauvosta ja Lapinlahdelta. Sauvon hautaröykkiössä olivat vuolin, putkikirves, puukko, kaveli ja naskali; löytö ajoittuu nuoremmalle roomalaisajalle. (Salo 1956,75-76.)

Haudasta 145 löydynyt kirves oli kouruteräinen ja putkellinen (Lehtosalo-Hilander 1982a,137). Norjassa on samantyyppisillä on luultavasti kaiverrettykenkiä ja muita puuesineitä (Petersen 1951,222). Kirveitä on yleensä käytetty puutöissä karkeaan alku-

työhön ja isompien astioiden veistoon (Vilkuna 1935,187; Werner 1981,42). Köyliön uurrinpuukkoa Cleve kuvaa tyypilliseksi, tuskin nykyisistä erottuvaksi. Naskali oli pieni ja ruostunut ja siinä oli jälkiä puuvarresta. Naskali voi tehtäviltään vastata kairaa, jolla tehtiin reiät kimpiin salavaarnia varten. (Cleve 1943,146,149.) Sitä on voitu käyttää varsinkin ohutteräisenä myös nahkatöihin (Salmo 1952,299).

Köyliönsaaren kalmistoista löytyi kaksi samanlaista kavahöylän terää, jotka ovat noin 20 cm leveitä. Esineiden litteät sivuosat, kahvamaiset ruodot, ovat puunjäljistä päätellen olleet upotettuina kädensijoihin. (Cleve 1943,23,40,148.) Helgöstä on melko samantapainen höylä (Werner 1981,53 kuva 43). Historiallisella ajalla kavassa on voinut olla myös kaksi ylöspäin kääntyvää ruotoa, joihin irtonainen kädensijanpuu on kiinnitetty (Karrakoski 1936,136). Luultavasti merovinkiaikaiset Vähäkyrön ja Kaarinan löydöt oli vartettu samalla tavalla (Salmo 1938,Tl.VI,6; Tl.XXXVII,7). A-kalmistossa voi olla myös tällaisen höylän teräpala (Cleve 1943,21). Luistarin rautapalan, joka ilmeisesti on kavahöylän terä, toinen pitkä sivu on terotettu ja toisella on jälkiä puusta. Kädensija lienee ollut ainakin yhtä leveä kuin teräkin. (Lehtosalo-Hilander 1982b,60; vrt. Ranta-Knuuttila 1970,157 kuva 8.)

Köyliönsaaren kokoelmassa on myös vuolin, jossa on luonteenomaisesti kaareva ja eteenpäin taivutettu terä (Cleve 1943,147). Vastaavanlaisia teriä on Mästermyrin löydössä ja Helgössä (Werner 1981,53 kuva 44; Arwidsson 1983,Pl.27 kuva 54). Samanlaisena terä on säilynyt tälle vuosisadalle asti (Karrakoski 1936,135). Vuolimissa on käytetty yhden ja kahden käden kädensijoja (Ranta-Knuuttila 1970,157 kuvat 2,3,4,9,10). Myös Luistarin vuolin oli tavanomainen (Lehtosalo-Hilander 1982b,60).

Omavaraistalouden aikana puu oli tärkeä ja monipuolisesti käytetty raaka-aine, josta valmistettiin ruoka- ja säilytysastioita, ämpäreitä, arkkuja, reenjalaksia, suksia, rakennuksia ym. (Vuorela 1975,437; Ranta-Knuuttila 1970,157-159). Eura ja Köyliö ovat molemmat lähellä keskiaikaisesta kimpiastioiden valmistuskustasta Kalannin ja Laitilan seutua ja oletettavasti Ala-Satakun-

nassakin on astioiden valmistus ollut paikallisten asukkaiden hallitsema käsityön muoto (Vilkuna 1935,192; Lehtosalo-Hilander 1982c,68).

Onko rautakaudella ollut puutyöhön erikoistuneita käsityöläisiä, jotka kauppasivat tuotteitaan kauemmaksikin vai ovatko he tehneet töitään vain perheen tai lähipiirin käytettäväksi? Salo arvelee, että työkalut eivät olleet kovin yleisiä vielä esihistoriallisella ajalla, vaan ne olivat lähinnä erikoistyökaluja, joita oli harvoilla (Salo 1956,76). Joten luultavasti erikoistarvikkeet ja -astiat teki työhön erikoistunut henkilö. Saattoipa taito siirtyä perintönä suvussa (Karrakoski 196,131). Pikkuesineitä ja -astioita saatettiin tehdä ilman sen suurempaa taitoa kotikäyttöön (Salo 1956,37). Täysin ammattilaiskäsityöläisiksi Luistarin ja Köyliönsaaren puuseppiä tuskin voidaan kutsua. Luistarin vainajalla oli mukanaan myös viikatteen terä, joka viittaa maanviljelyyn ja karjanhoitoon. Lisäksi haudan antimena on voinut olla vaaka, jolloin kaupankäyntikin olisi edustettuna. (Lehtosalo-Hilander 1982c,50.)

3.2. Tekstiilityö

Naisten haudoista löydetyt värttinänpyörät, keritsimet ja pella-vaharjat viittaavat siihen, että tekstiilien kudonta kuului naisten töihin (Lehtosalo-Hilander 1984,346). Köyliönsaaren kalmistosta löydettiin ainoastaan yhdestä 600-luvun haudasta lähes kokonaan maaton luinen värttinänpyörä. Värttinän varsi oli ollut puinen ja värttinä oli luultavasti muistuttanut historiallisella ajalla käytettyjä. (Cleve 1943,41,159,195.) Tilanne Luistarissa oli vastaavanlainen: vain yhdestä 1000-luvun alkupuolen naisen haudassa oli kaksi kalkkikivistä tehtyä samanmallista värttinänkehrää. Samassa esineryhmässä olivat myös keritsimet, veitsi, pronssirenkaita, rautaketjukatkelma ja saviastia. Nämä sijaitsivat haudan jalkopäässä kun taas pieni veitsi oli lähellä päätä. Hauta kuului kalmiston vauraimpiin omana aikanaan. (Lehtosalo-Hilander 1982a,75-76; 1982c,43.) Värttinöiden harvinaisuus voi tietenkin johtua orgaanisesta raaka-aineesta. Kehriä on valmistettu luusta, savesta ja eri kivilajeista. (Kivikoski 1947,20,41; 1951,25,40; Lehtosalo-Hilander 1982a,38.)

Köyliönsaaren kalmistoista on vain kahdet keritsimet, toiset miehen ja toiset naisen haudasta. Kummatkin ovat vanhempaa tyyppiä merovinkiajalta, jolloin niissä ei ole laajennusta päässä. (Cleve 1943,149,195.) Luistarissa keritsimet ovat viikinkiajalle tyypillisiä pyöreä- tai soikeapäisiä; kaikkiaan niitä on löydetty 21-22 kappaletta. Keritsimien koko Luistarissa vaihtelee 147-256 mm välillä, joten niitä kaikkia tuskin käytettiin samoissa tehtävissä. Pienet keritsimet asetettiin ruumiin pään viereen tai syliin, jolloin niiden käyttötarkoitus luultavasti liittyi sekä ompeluun, kankaan leikkuuseen että henkilökohtaiseen hygieniaan kuten parran- ja hiusten leikkaamiseen. Haudan jalokopäähän asetettiin suuret keritsimet ja niitä käytettiin enimmäkseen lampaan villan leikkuuseen muunkin käytön ollessa mahdollista. Haudassa 35 keritsimet olivat yhdessä varttinänpyörän kanssa, joka osoittaa työvaiheita villan leikkuusta sen kehräämiseen. (Lehtosalo-Hilander 1982b,57-58.)

Köyliönsaaren haudan B10 yläpuoleisesta kivilatomuksesta otettiin talteen savikiekkojen palasia yhteensä 5 kg. Lisäksi kappaleita löytyi kahden muun haudan kivikatteesta, tulisijasta ja mahdollisesta talonpohjasta kalmisto B:n lähellä. Haudan B10 paloista pystyttiin kokoamaan savikiekko, jonka muoto on kaksoiskupera. Savikiekkojen käyttötarkoituksesta on esitetty eri teorioita, joista erään mukaan niitä on käytetty raudanvalmistuksessa tarvittavien palkeiden suukappaleessa suojaamassa palkeiden puu- ja nahkaosia kuumuudelta. Tähän tehtävään sopiakseen kiekkojen keskireiän täytyy olla riittävän suuri ja pinnalla tulisi olla merkkejä noesta. (Cleve 1943,160-161.) Savikiekkojen yhteyttä raudanvalmistukseen on osoittanut myös se, että niitä on esiintynyt rautakuonan kera talonpohjissa. Rakennus on tulkittu sepän tai muun käsityöläisen pajaksi. (Hackman 1940,77; Brinch Madsen 1981,95-97.)

Köyliönsaaren savikiekkojen palasia Cleve tulkitsee käytetyn loimipainoina, koska joissakin paloissa on lankojen aiheuttamat kulumaurat ja eräisiin savipaloihin laskeutunut nokikerros keskittyy pelkästään syrjiin, eikä leveälle sivulle reiän ympäristöön. Lisäksi osassa materiaalia keskireikä on liian pieni käytettäväksi palkeen suukappaleessa. Kangaspuut sijaittivat luultavasti lähellä tulisijaa, mikä olisi aiheuttanut palojen nokiintumisen. (Cleve 1943,162,195.)

Savikiekkojen esiintyminen haudoissa on liitetty hautamagiaan. Erään selityksen mukaan kangaspuihin yhdistetään kuvitelma elämänkudoksesta, jolloin savikiekot olisivat kangaspuiden osana haudoissa. (Cleve 1943,56 viitaten Wikman 1917/20.) Hauta-antimia tavallisessa merkityksessä ne eivät ole, koska palaset löytyivät kivilatomuksesta (Cleve 1943,56).

Kudottujen tekstiilien paloja on säilynyt sekä Köyliönsaaren että Luistarin haudoissa. Luistarin naisen haudan 56 tekstiilipaloista pystyttiin rekonstruioimaan Euran puku. Vaatteiden materiaaleina on käytetty villaa ja pellavaa, sidoksina esim. palttinaa ja toimikasta. Lautanauhoilla huoliteltiin kankaiden päät. (Cleve 1943,164; Tomanterä 1978,50-51,53; Lehtosalo-Hilander 1982a,293-303.) Köyliönsaaren tekstiililöydöt olivat väreiltään valkoisia ja harmaita, kun taas Luistarissa esiintyi myös siniseksi, vihreiksi ja punaisiksi värjättyjä kankaita (Cleve 1943,226; Tomanterä 1978,56). Enimmäkseen kankaat ja vaatteet tehtiin kotona itse kutoen. Luistarissa pronssispiraalitkin ehkä kierrettiin itse ja ommeltiin naisten esiliinoihin, vaippoihin ja huntuihin sekä miesten viittoihin ja vöihin. (Lehtosalo-Hilander 1982b,163-164,170; 1982c,74.) Luistarin samoin kuin Maskun Humikkalan kinnasjäännökset osoittavat neulakinnastekniikkaa käytetyn myös Länsi-Suomessa. Muualtakin Eurasta on löydetty tyypillinen viikinkiajan kinnasneula. (Kaukonen 1960,54; Tomanterä 1978,60.)

3.3. Savenvalanta

Merovinkiajalla on harvoin laitettu astioita ruumishautoihin (Lehtosalo-Hilander 1984,343). Köyliönsaaresta löytyi savipalojen lisäksi kaksi melko ehjää, koristelematonta saviastiaa, joiden sivut levenevät ylöspäin ja pohja on tasainen. Yhteistä kalmiston savimateriaalille on huono raaka-aine ja koristelemattomuus. (Cleve 1943,156-157.) Luistarista on kuitenkin luultavasti 600-luvun haudasta löydetty astia, jonka pinta oli kiillotettu ja tummennettu. Viikinkiajalla astiat olivat monimuotoisia ja niitä oli runsaasti. Koristeena käytettiin esim. siksak- ja laineviivoitusta ja nuorapainanteita. Tavalliset talousastiat ovat olleet vaatimattomampia. (Lehtosalo-Hilander 1982b,76,84.)

Vielä viikinkiajallakaan Suomessa ei luultavasti käytetty kiertopyörää, vaan saven työstäminen tapahtui käsillä muovaten, ehkä myös vyöhyketekniikkaa sekä puisia muotteja apuna käyttäen. Parhaimmat astiat valmistettiin kaksiosaisissa puumuoteissa, joihin astian ulkosivun profiili oli kaiverrettu. Valmistusvaiheessa savi paineltiin muotteihin ja saumakohta yhdistettiin. (Lehtosalo-Hilander 1984, 345.)

Jos malja haluttiin kiiltäväpintaiseksi, sen pinnalle levitettiin vähän savivelliä ja sitä hangattiin luun- tai kivenpalalla. Musta pinta tehtiin polttovaiheessa estämällä tulen hapensaanti, jolloin savu värjäsi astiat. Polttopaikkana oli ehkä kuoppa, jonka pohjalle astiat oli ladottu olki- ja risukerroksen päälle. (Lehtosalo-Hilander 1984, 345.)

Luultavasti naiset tekivät saviastiat esihistoriallisella ajalla ja vasta keskiajalla miehet ryhtyivät ammattilaisiksi dreijan tullessa käyttöön. Keramiikan samanlaisuus Euran kalmistoissa saattaa viitata erikoistuneisiin savenvalajiin. Suomessa on voinut yleisemminkin olla jonkinlaisia saviastioiden valmistuskeskuksia viikinkiajalla. (Lehtosalo-Hilander 1982c, 70; 1984, 346.) Savenvalannan työkalut olivat luultavasti lähinnä orgaanisesta materiaalista valmistettuja.

3.4. Metallityö

Varsinaisesti sepälle kuuluvia työkaluja ei ole löydetty kummastakaan kalmistosta; Suomessa ei yleensä ole ollut tapana laittaa sepän työvälineitä hautoihin. Ruostunut esine Köyliönsaaren haudasta Al voi olla taltta. Cleve kuitenkin huomauttaa, että osa taltta -nimellä tunnetuista esineistä voivat yhtä hyvin olla naskaleita tai poria. Sepän verstaasta ei ole jälkiä löydetty, mutta paikallista työtä lienee havaittavissa neljässä veitsessä, joiden kädensijojen heloitukselle ei muualta Suomesta löydy vastineita. Kuonapalojen esiintyminen viittaa puolestaan raudanvalmistukseen, mutta raudanvalmistuskuoppia ei ole pystytty löytämään. (Cleve 1943, 194.) Köyliöstä on löydetty

harkkolöytö, jossa oli 17-18 harkkoa pronssia. Muodoltaan ja koostumukseltaan ne muistuttivat Gotlannista löydettyjä harkkoja. (Salmo 1953,10.)

Luistarissa on myös esiintynyt runsaasti rautakuonaa. Lehtosalo-Hilanderin mukaan Eura on voinut olla valmistuskeskuksena viikinkiajalla varsinkin tiettyjen keihäänkärkien ja solkien osalta. Suomen mantereelta löydettyjen keihäänkärkien vähäinen damaskointi (ainoastaan 11% koko keihäiden määrästä, kun Ahvenanmaalta ja Karjalasta vastaavat luvut ovat 41% ja 46%) osoittaisi niiden kotimaista valmistusta. Jos levinnän mukaan voidaan hakea valmistuskeskusta niin Eura olisi keihäänkärkien osalta sopiva: 23% nuoremman viikinkiajan keihäänkärjistä on löydetty Eurasta. Samoin suomalaistyyppisten korujen valmistuskeskuksen on täytynyt olla jossain viikinkiajan lopulla. Tämä keskus on voinut sijaita joko Eura-Köyliö alueella tai Aurajokilaaksossa. (Lehtosalo-Hilander 1982c,70-72.) Yleensä seppä on katsottu erikoistuneemmaksi käsityöläiseksi kuin muita käsityöntekijöitä. Sepät ovat mahdollisesti voineet toimia kiertävinä käsityöläisinä. (Hurre 1979,189; Berg 1983,34.)

Hautojen päällä ja niiden täytemaassa esiintyvillä rautakuonamöykyillä on luultavasti ollut maaginen tarkoitus. Kuona on voitu kokea suojelevaksi elementiksi sen liittyessä sekä tuleen että rautaan. Luultavasti kuonaa on kuitenkin laitettu hautoihin, koska on toivottu vainajilta tukea uusien rautaesineiden valmistukseen. (Cleve 1943,55,164-165; Lehtosalo-Hilander 1982a,41; 1984,308.)

4. KÄSITYÖLÄISEN ASEMA YHTEISÖSSÄ HAUTOJEN JA ANTIMIEN PERUSTEELLA

Muutamassa Luistarin kalmiston haudassa oli merkkejä käsityön työkaluista. Useamman työvälineen kokoelma oli vain haudassa 145, johon oli laitettu puusepän työhön liittyvää esineistöä.

Tarkasteltaessa vainajan asemaa yhteisössään tulee ottaa huomioon haudan rakenne ja hauta-antimet. Hauta-antimien ja rakenteen

arviointia vaikeuttaa se, että emme tiedä millä perusteella hauta on varustettu. Ovatko antimet vainajan henkilökohtaista omaisuutta vai suvun keräämää omaisuutta näyttäviä hautajaisia varten? Toisaalta vainaja ehkä haluttiin pitää tyytyväisenä ja hauta varustettiin sen vuoksi hyvin. (Lehtosalo-Hilander 1982c,19-21.) Vielä kristillisellä ajalla oli vainajan mukaan tapana laittaa hänelle henkilökohtaisia esineitä. Miehelle on voitu antaa ammattiinsa liittyviä työkaluja siinä missä nainen sai mukaansa ompeluvälineet. (Varjola 1980,120.) Oletettavasti puusepän työkalut olivat vainajan henkilökohtaista omaisuutta. Tuskin niiden statusarvo oli niin suuri, että niitä olisi laitettu hautaan ilman minkäänlaista yhteyttä vainajaan, jos oletetaan muidenkin hauta-antimien ainakin osittain liittyvän vainajaan henkilökohtaisesti. Onko kyseessä ollut mestari vai miksi juuri tämä vainaja on saanut työvälineet mukaansa, vaikka se yleisesti ottaen on ollut harvinaista. Jos työkalut olivat arvokkaita ne ovat voineet kulkea perintönä sukupolvelta toiselle.

Haudoista voidaan tarkastella niiden sisärakennetta ja sitä miten ne ovat olleet maan pinnalla merkittynä. Vaiheessa V I oli tapana merkitä miesten haudat kivellä tai kiviryhmällä; vain kolme kahdestatoista oli merkitsemättä. Merkitsemättömien joukossa oli hauta 145. Kaikki kolme hautaa olivat kuitenkin pahoin vaurioituneet myöhempien hautausten yhteydessä, joten niiden päällä on alunperin voinut olla kiviä. (Lehtosalo-Hilander 1982c,22.) Periodin V I kahdestatoista miehen haudasta luultavasti kuusi oli puukammiohauta sisärakenteeltaan. Kahdessa oli muunlainen puurakennelma ja neljä hautaa oli ilman rakenteita. Luultavasti kammiohautoja ei luistarissa ole rakennettu erityisesti vain rikkaasti varustettuihin hautoihin. (Lehtosalo-Hilander 1982c,26.) Hauta 145 ei eroa hautarakenteiden osalta muista aikakautensa haudoista, jos oletetaan että hauta on ollut kivillä merkitty kuten kaikki muut kammiohaudat olivat.

Mikään esine tai esineryhmä ei yksinään osoita vainajan sosiaalista statusta, vaan yksittäisissä tapauksissa on otettava huomioon myös aikakausi ja ympäröivä kulttuuri (Lehtosalo-Hilander 1982c,51). Hauta-antimien osalta 145 oli varustettu melko hy-

vin. Haudassa oli mm. kaksi keihäänkärkeä, vesuri, puutyövälineet, kuolaimet, pronssisormus, kaksi saviastiaa, lehmä ja koira (Lehtosalo-Hilander 1982a,137). Viikinkiajan alussa ja keskivaiheilla koiria oli vain miesten haudoissa ja yleensä kamiohaudoissa (Lehtosalo-Hilander 1982c,29-30). Hevosiin liittyvät antimet ovat viikinkiajalla harvinaisia Luistarissa. Yleensä kuolaimia on pidetty korkean statuksen merkinä, mutta Luistarista niitä löytyi myös huonommin varustetuista haudoista. (Lehtosalo-Hilander 1982c,49.) Aseita haudassa 145 oli melko tavanomaisesti. Periodilla V I miehillä oli tavallisesti yksi tai kaksi keihäänkärkeä, joiden lisäksi oli myös veitsiä. Ainoastaan yhdessä haudassa oli miekka, ehkä osa haudoista oli tullut ryöstetyksi. (Lehtosalo-Hilander 1982c,41.) Haudan 145 esinekombinaatio ei silmiinpistävästi eroa muista aikakauden esinelöydöistä, vaikkakin esim. yhdistelmä saviastia, koira ja lehmä oli vain yhdessä toisessa haudassa. Viikate oli myös vain yhdessä haudassa haudan 145 lisäksi. Molemmat haudat olivat melko vauraasti varustettuja. Periodin ainoa miekkahauta oli keskiveroinen muun varustuksen osalta. (Lehtosalo-Hilander 1982c,32,41.)

Lehtosalo-Hilander on antanut eri esineille tietyt yksikköarvot, joilla hän yrittää hahmottaa taloudellista ja sosiaalista eroavuutta (Lehtosalo-Hilander 1982c,37). Jos vainajalla on yli 70 yksikköä, hauta on varakas, 35-70 keskivertainen ja alle 30 merkitsee antimiltaan köyhää hautaa. Haudalla 145 yksiköitä oli 113, joka on periodin korkein määrä miesten keskuudessa. Seuraavaksi korkeimmat ovat 90, 79, 69 ja 68, joten erot eivät ole kovin suuret. Haudat jakaantuivat kaikkien hautarakennetyyppien kesken. Naisten haudoissa suurimmat yksikkömäärät olivat 142 ja 115. (Lehtosalo-Hilander 1982c,41,46.)

Haudan 145 tapauksessa oletettava käsityön harjoittaminen ei ole ainakaan huonontanut asemaa yhteisössä, jos oletetaan haudan rakenteen ja antimien antavan kuvan vainajan asemasta. Käsityön lisäksi hän on luultavasti harjoittanut maanviljelyä, karjanhoitoa ja metsästystä (Lehtosalo-Hilander 1982c,50).

5. LOPPUKATSAUS

Hauta-antimien ollessa lähinnä koruja ja aseita on vaikea hahmottaa käsityötä pelkästään työvälineiden kautta. Valmiista tuotteista voidaan yrittää ottaa selvää millaista tekniikkaa on käytetty sitä tehtäessä ja mahdollisia valmistusvälineitä. Säilyneistä tekstiilipaloista voidaan selvittää käytettyjä sidoksia ja materiaaleja, joista voidaan päätellä miten kehittyntä kankaantekotaito oli. Toisaalta käsityövälineet paljastavat käytössä olleita tekniikoita, joita ei voida puuttuvien esinelöytöjen takia tutkia. Löytyneet puusepän työkalut paljastavat kimpitekniikkaa oletettavasti käytetyn esihistoriallisella ajalla. Esineiden tunnistamista ja vertailua käytössä oleviin työkaluihin vaikeuttaa korrosio ja esineiden puuosien puuttuminen. Käsityön arviointi jää yksipuoliseksi kalmistolöytöjen pohjalta näiden yleensä ollessa arvokkaampaa esineistöä, jolloin arkipäivinä käytetyt tuotteet jäävät tutkimuksen ulkopuolelle. Käsityöläisen asema yhteisössä Luistarin puusepän haudan valossa ei ole ollut huono, vaan hän on ollut ainakin hauta-antimien osalta yhteisön huolellisimmin hautaan varustettujen jäsenten joukossa.

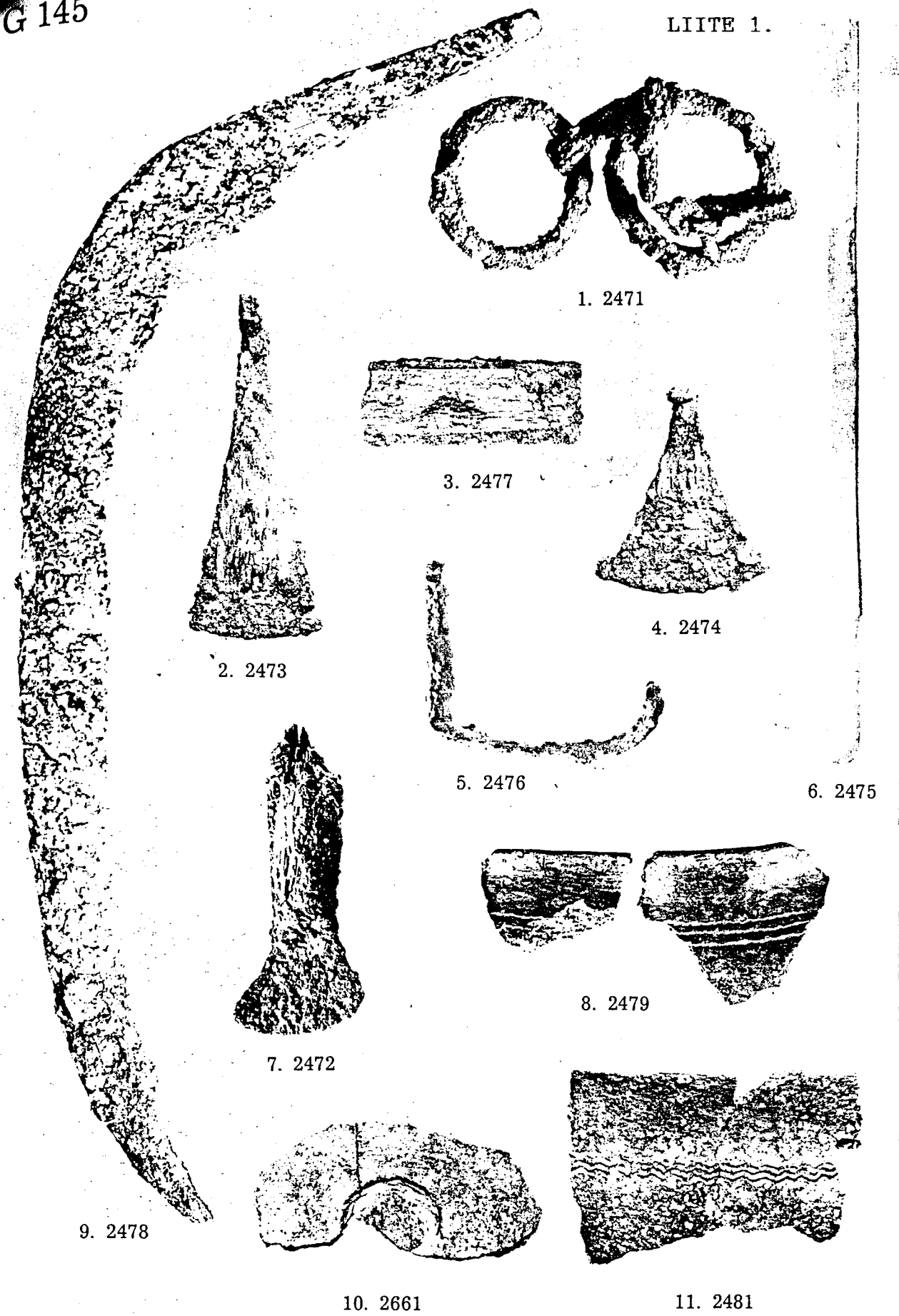
LÄHDELUETTELO

- Arwidsson, G., 1983. The Mästermyr Find. A Viking Age Tool Chest from Gotland. Motala.
- Berg, G., 1983. Some ethnological aspects of the find. The Mästermyr Find. A Viking Age Tool Chest from Gotland. Motala.
- Brinch Madsen, H., 1981. Tuyeres. Excavations at Helgö VII. Glass - Iron - Clay. Motala.
- Cleve, N., 1943. Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulo I. Den yngre folkvandringstiden. - SMYA XLIV:1.
- Hackman, A., 1940. Två åländska husgrunder från yngre järnålder. - FM XLVII.
- Hurre, M., 1979. 9000 vuotta Suomen esihistoriaa. Keuruu.
- Karrakoski, F. M., 1936. Vakkasuomalaisten puuastiateollisuuden tekniikkaa. - Kotiseutu 4/1936.
- Kaukonen, T-I., 1960. Kinnasompelun levinneisyys ja työtavat Suomessa. - SM LXVII.
- Kivikoski, E., 1947. Suomen rautakauden kuvasto I. Porvoo.
- 1951. Suomen rautakauden kuvasto II. Porvoo.
- Lehtosalo-Hilander, P-L., 1982a. Luistari I. The Graves. - SMYA 82:1.
- 1982b. Luistari II. The Artefacts. - SMYA 82:2.
- 1982c. Luistari III. A Burial-Ground Reflecting the Finnish Viking Age Society. - SMYA 82:3.
- 1984. Keski- ja myöhäisrautakausi. Suomen historia 1. Espoo.
- Petersen, J., 1951. Vikingetidens redskaper. Skrifter utgitt av den Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1951. No.4. Oslo.
- Ranta-Knuutila, R., 1970. Suomalaisista vuolimista. - Kotiseutu 5-6/1970.
- Salmo, H., 1938. Die Waffen der Merowingerzeit in Finnland. - SMYA XLII:1.
- 1952. Rautakausi. Satakunnan historia II. Vammala.
- 1953. Det första fyndet av bronstackor i Finland. - FM 1953.

- Salo, U., 1956. Kimpitekniikkaa ja kimpiastioita. - Lounais-Hämeen kotiseutu- ja museoyhdistyksen vuosikirja XXV.
- Tomanterä, L., 1978. Euran puvun tekstiiliaineisto. Euran puku - uusi tulokas suomalaisten muinaispukujen sarjaan. - Vakkanen 3.
- Varjola, P., 1980. Vainajan matkavarusteista. - Kotiseutu 4/1980.
- Vilkuna, K., 1935. Varsinaissuomalaisten kansanomaisesta taloudesta ja kulkuneuvoista. Varsinais-Suomen historia III:2. Porvoo.
- Vuorela, T., 1975. Suomalainen kansankulttuuri. Helsinki.
- Werner, G., 1981. Goldsmiths', silversmiths', and carpenters' tools. Excavations at Helgö VII. Glass - Iron - Clay. Motala.

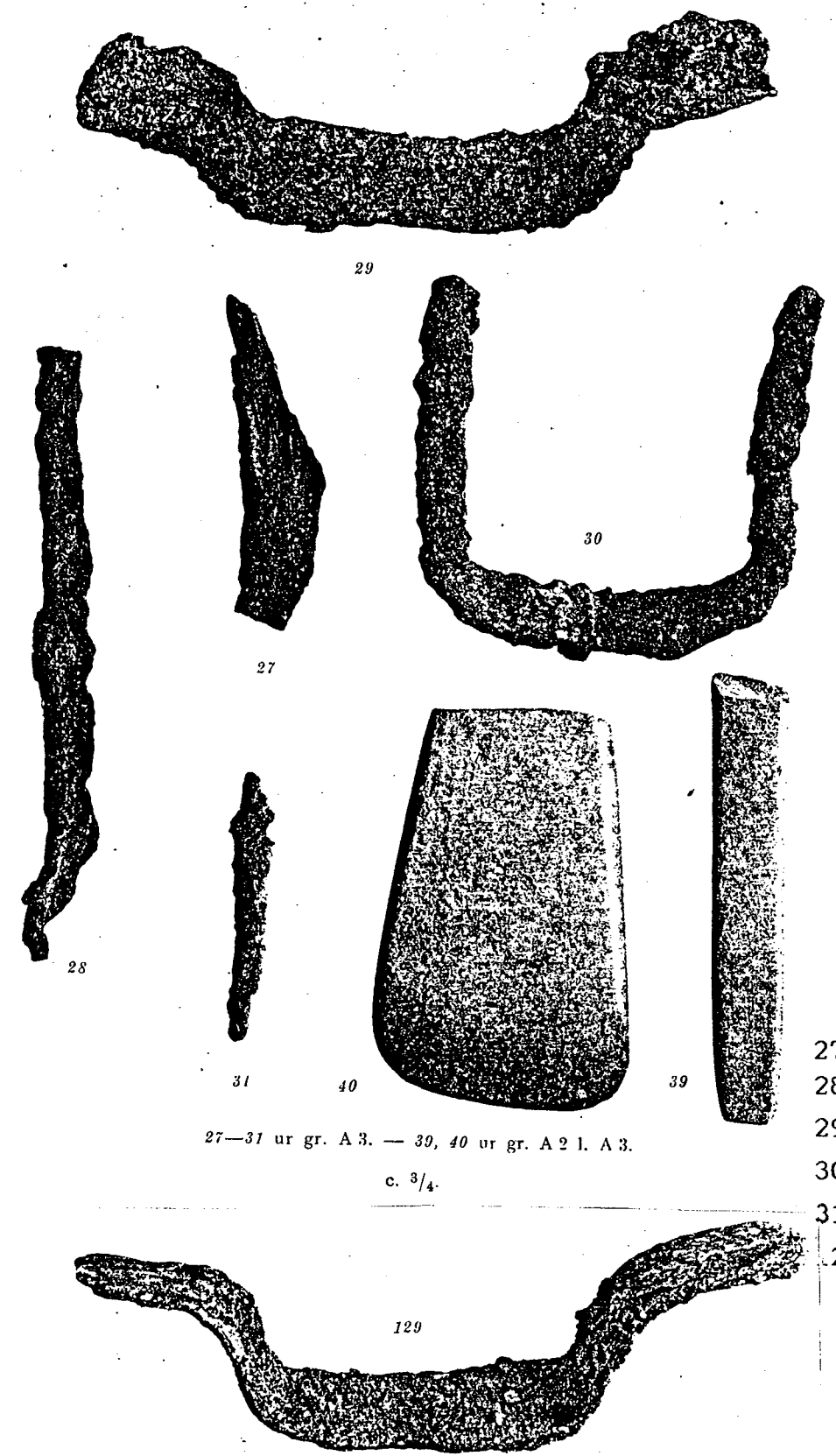
Lyhenteet

FM	Finskt Museum
SM	Suomen Museo
SMYA	Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja

Luistarin haudan 145 esineistöä: 3. kavan terä, 5. vuolimen terä,
6. hioin, 7. kirves. (Lehtosalo-Hilander 1982a, Pl.52)

Pl. 8 Kõyliõnsaaren hautojen A3 ja B2 esineistöä:

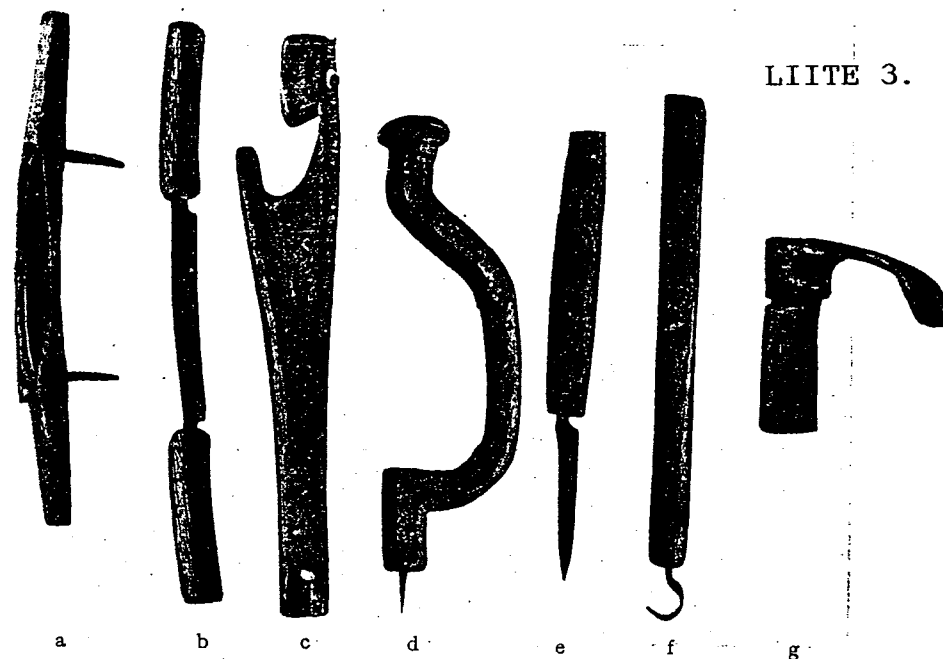

27.uurrinpuukko
 28.koveli
 29.kavan terä
 30.vuolimen terä
 31.naskali
 29.kavan terä

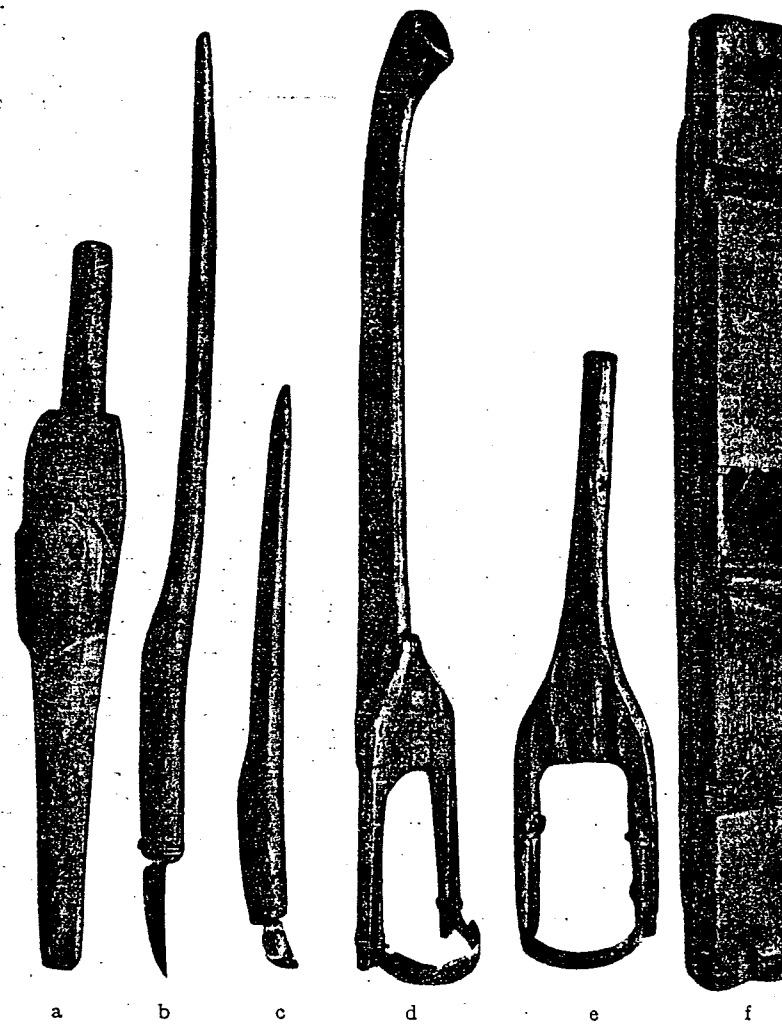
27-31 ur gr. A 3. — 30, 40 ur gr. A 2 l. A 3.
 c. 3/4.

Gr. B 2.

(Cleve 1943, Pl. 8, 21)

Kuva 173. Vahhasuomalaisen puuastiankehijän työkaluja. a. kava. KM 7144: 241; b. vyöveitsi. KM 7144: 246; c. vyövedin eli irvihammas. KM 7144: 263; d. salakkakaira. KM 7291: 75; e. puukko. KM 7144: 256; f. kouvelin. KM 7144: 247; g. teesin. KM 7144: 236.

Kuva 174. Vahhasuomalaisen puuastiankehijän työkaluja. a. uurrinsaha. KM 7291: 83; b—c. uurrinpuukkoja. KM 7291: 82 ja 7144: 248; d—e. viitsaimia. KM 7144: 243 ja 7291: 75; f. ruklo. KM 7144: 236.